

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/181066>

Please be advised that this information was generated on 2018-04-11 and may be subject to change.

HET VERHAAL VAN DE GRAAL

De Graalbeweging, een religieus geïnspireerde progressieve vrouwenbeweging, werd gedurende de twintigste eeuw actief in zeventien landen, maar startte in 1921 als een militante katholieke bekeringsbeweging in Nederland. Recent verscheen *Van Hollandse wereldbeking tot mondiale verbondenheid*, een boek dat de geschiedenis van deze beweging uiteenzet. Belangrijke bronnen daarbij waren onder meer de archieven van de Graal in Nederland, de Internationale Graalbeweging en het persoonsarchief van Graalvrouw Maria (Dé) Groothuizen, die alle door het KDC zijn ontsloten en worden beheerd.

RELIGIEUS CULTUURPESSIMISME

Na de Eerste Wereldoorlog waren veel West-Europese katholieke intellectuelen bezorgd over de toestand in de wereld. Zij vonden dat de morele crisis moest worden bestreden door een katholiek offensief in de vorm van wereldbeking. De Nederlandse jezuïet Jacques van Ginneken, een aankomend internationaal bekend taalkundige, richtte daarom het Comité tot Beking van Nederland op. Hij geloofde bovendien in de kracht van vrouwen en wilde vrouwen mobiliseren voor de bekeringsactie. Daarvoor wilde hij geen kloosterzusters – zoals bij klerikale initiatieven gebruikelijk – maar

Stichter Jacques van Ginneken te midden van de eerste Vrouwen van Nazareth.

lekenvrouwen. Hij richtte in 1919 de Vrouwen van Bethanië op en twee jaar later de Vrouwen van Nazareth. Uit de laatstgenoemde groep zou de Graal voortkomen. Hun kleding binnenshuis en hun levenswijze hadden sterke kloosterlijke trekken, maar ze waren kerkrechtelijk geen congregatie.

De eerste Vrouwen van Nazareth verbonden zich voor het leven en hun stichter eiste radicaliteit, discipline en een bereidheid tot lichamelijke en geestelijke boetedoeningen. Omdat ze zich onder de 'heidenen' begaven, moesten de vrouwen stevig in hun schoenen staan. Hun eerste werkzaamheden bestonden uit het assisteren bij meerdaagse retraites die Van Ginneken en andere jezuïeten gaven in hun gemeenschapshuis, Huize De Voorde in Rijswijk. Daarnaast gingen de vrouwen in fabrieken werken met als doel om daar jonge vrouwen te leren kennen die niets meer aan hun geloof deden. Via

Optreden van de Graalbeweging in het Amsterdamse Olympisch Stadion.

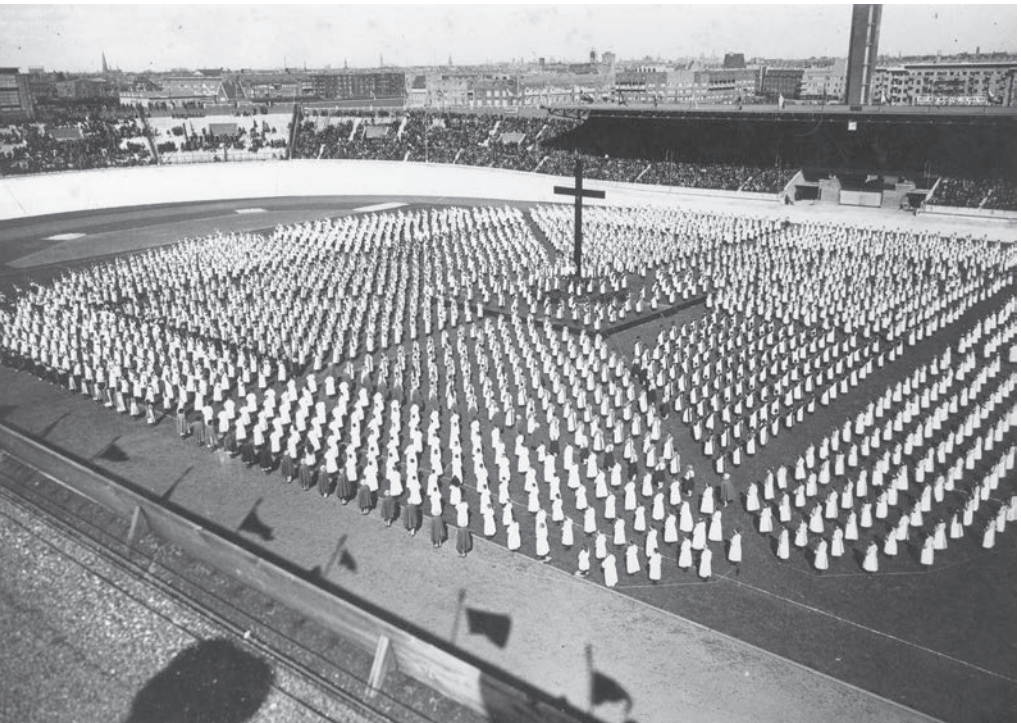
clubs werden zij 'bewerkt', zoals Van Ginneken het noemde.

Een ander initiatief was om in Nederlands-Indië een katholieke universiteit voor vrouwen op te richten. Zowel de elite van vrouwen als hun mannelijke familieleden werden dan voor het katholicisme gewonnen. Dit plan trok rond 1926 een nieuwe groep vrouwen aan: studentes van de Katholieke Universiteit in Nijmegen, waar Van Ginneken inmiddels als hoogleraar werkte. Deze (oud) studentes waren idealistisch en be-gaafd en voor hen was het lekenge-zelschap een aantrekkelijk alternatief voor klooster of huwelijk.

DE MEISJESBEWEGING

Maar het liep anders. Het bisdom

Haarlem, waar de Vrouwen van Nazareth woonden en werkten, kreeg in 1928 een nieuwe bisschop, Johannes Aengenent. Hij wilde met hun hulp de kwijnende katholieke meisjesbeweging nieuw leven inblazen. Daarom werd het project in Indië afgesloten. Alle Vrouwen van Nazareth moesten de katholieke meisjes in het bisdom organiseren en vitaliseren. De Graalbeweging, zoals de naam luidde, werd een succes. Met meer dan 30.000 leden was het de grootste meisjesbeweging die Nederland ooit heeft gekend. Er werd een mix van religieuze verdieping en culturele en ontspannende activiteiten geboden in eigen clubhuizen waar de meisjes onder elkaar konden zijn. Dat trok vooral meisjes uit de

middenklasse, die het aanbod als nieuw en modern ervaarden. Verder waren er kleurige uniformen en overweldigende openbare optredens op straat en in grote stadions, zoals in het Amsterdams Olympisch Stadion. In grootse lekenspielen werd een bezield katholicisme uitgedragen. Die spelen waren geschreven, geleid en uitgevoerd door jonge vrouwen en meisjes, en dat was ongekend. Vanaf het begin van de jaren dertig gingen Vrouwen van Nazareth bovendien naar Duitsland, Engeland, Ierland, Schotland en Australië en de VS. Via een netwerk van bevriende jezuïeten begonnen ze overal met clubhuizen en meisjesbewegingen.

Er was ook een keerzijde. De parochiegeestelijken hadden geen greep op de Graal, maar parochies moesten er wel voor betalen. Daar kreeg de bisschop klachten over, maar hij veranderde niets. In plaats daarvan zorgde hij voor een gloednieuw moederhuis, De Tiltenberg in Vogelzang. Toen de bisschop plotseling in 1935 overleed, stagneerde de bloei. Zijn opvolger Johannes Huibers legde de Graal aan banden. Voortaan moest de beweging zich invoegen in de Katholieke Actie voor de Vrouw die onder leiding stond van de parochiegeestelijken. Knarsetandend gingen de vrouwen akkoord. Toch diende zich vrijwel gelijktijdig met die koerswijziging vlak voor en na de Tweede Wereldoorlog ook een nieuw werkveld aan: dat van de vrouwenopleidingen. Een respectabelere

en minder rebelse Graal bleek een interessante samenwerkingspartner voor bisschoppen en vrouwenorganisaties. Zo kreeg de beweging het verzoek om de leiding op zich te nemen van Huize Driekoningen, een opleiding tot dienstbode in Wassenaar. Dat was weliswaar geen eerste voorkeur, maar bleek toch een interessante en op den duur succesvolle optie. Ook langs die weg was immers bekeringswerk mogelijk.

DE OORLOGSJAREN

De Tweede Wereldoorlog bracht weer een koerswijziging. De Graalhuizen werden gevorderd, de beweging verboden. Groepjes Vrouwen van Nazareth vonden nu uitgerekend onderdak bij kloosterzusters – op wie ze voorheen nogal hadden neergekeken – en moesten noodgedwongen in hun eigen inkomsten gaan voorzien. Door de oorlogsomstandigheden was er weinig onderling contact en internationale communicatie nauwelijks uitgesloten. De Nederlandse Vrouwen van Nazareth ontwikkelden

Directrice Dé Groothuizen leidt de Haarlemse bisschop Huibers rond in Voorburg.

nieuwe, door het werk ingegeven dagritmes en kregen een tot dan toe ongekende zelfstandigheid. Een nieuw werkterrein lag in ziekenhuis Sint Antoniusshove in Voorburg. De moderne geneesheer-directeur beschouwde de religieuzen die daar werkten als ouderwets. Hij trok enkele Vrouwen van Nazareth (die zijn vrouw kende uit de meisjesbeweging) aan in tal van functies. Een van hen, Dé Groothuizen, kwam zelfs in de directie. De religieuzen raakten steeds meer op de achtergrond en trokken zich uiteindelijk zelfs uit het ziekenhuis terug.

Na de bevrijding was de tijd van de meisjesbeweging voorbij. Onderling waren de leden uit elkaar gegroeid omdat ieder land een andere koers voer. De uiteenlopende benamingen laten het zien: er bestonden Vrouwen van Nazareth, the Grail, Ladies of the Grail en Damen von Nazareth. Het leek bijna symbolisch dat precies in deze tijd ook stichter Van Ginneken, die op de achtergrond steeds een belangrijke rol had gespeeld, vrij plotseling overleed.

OPLEIDEN VAN JONGE VROUWEN

De Graal, zoals de Vrouwen van Nazareth in Nederland gingen heten (zij het zonder meisjesbeweging), richtte zich nu op opleidingen op diverse terreinen die voor jonge vrouwen belangrijk waren. De Graal werd allereerst actief in de wederopbouw met de opvang van repatrianten

uit Indië en hulp aan overspannen moeders. Continuïteit was er in de al genoemde dienstbodenopleiding in Wassenaar. Graalpresidente Rachel Donders kreeg gedaan dat de overheid dit project bekostigde. Huize Driekoningen heette nu 'internaat voor karakter- en persoonlijkheidsvorming'. Honderden meisjes bereidden er zich voor op hun levenstaak. Het internaat veranderde langzaam in een 'vormingscentrum voor het katholieke meisje dat in het beroepsleven komt of reeds staat' en werd in 1970 overgenomen door Bijzonder Jeugdwerk.

Tevens zette de Graal zich in voor de katholieke gezinszorg. In Den Haag en Amsterdam werden meisjes daarvoor intern opgeleid. De katholieke geloofsovertuiging was een pijler in de opleiding. Pas in de tweede helft van de jaren zestig daalde de animo voor dit 'typische vrouwenberoep'. Een ander werkterrein was de verpleegstersopleiding. Groothuizen zette op Vronestein een moderne opleiding op en bracht die breed onder de aandacht bij katholieke politici en beleidsmakers. In 1954 namen enkele Graalvrouwen bovendien de opleiding voor vroedvrouwen in Den Haag over, die ging fungeren als dependance van Vronestein. Het meest bekend werd de naoorlogse Graal door de missieopleiding van vrouwelijke leken. In 1949 ging op de Tiltenberg de Hogere Missieschool voor Jonge Vrouwen open. Die werd een jaar later verplaatst naar

Ubbergen bij Nijmegen. Het instituut trok honderden jonge vrouwen: onderwijzeressen, verpleegsters, vroedvrouwen, sociaal werksters en secretaresses die uit belangstelling, idealisme, ondernemingszin, godsdienstige gedrevenheid of een combinatie van dit alles voor enige tijd naar de missie wilden. Ze zochten naar een groter, maar tijdelijk verband; zich voor het leven binden vonden ze te veeleisend. In de kerk brak de tijd van de leken aan. Internationaal groeiden de lekenorganisaties in Europa, en in Rome werden grote lekencongressen gehouden waarbij ook Graalvrouwen aanwezig waren.

Graalvrouw Elisabeth Allard, gepromoveerd antropologe en Indonesiëkenner, gaf les op de Missieschool, naast missiologen van de Katholieke Universiteit en andere deskundigen. Het lespakket bevatte praktische zaken, persoonlijkheidsvorming en een flinke godsdienstige bagage. Vanaf 1948 gingen de cursisten van de Missieschool erop uit; ze werkten in vrouwenteams onder een bisschop in Indonesië, Suriname, Nieuw-Guinea, Brazilië en Afrika. De eerste cursisten waren Nederlandse vrouwen, maar gaandeweg kwamen ook vrouwen uit andere landen met een Graalafdeling naar Ubbergen. Veel Graalequipes werden toen internationaal. Die internationalisering zette door vanaf de jaren vijftig. Naast al deze missiewerkzaamheden waren er ook Graalvrouwen actief in de

wijken, bijvoorbeeld in Amsterdam en in het onderwijs.

VERANDERINGEN IN SPIRITUALITEIT

Vlak na de oorlog had de presidente Rachel Donders nog geprobeerd een bekeringsproject op te zetten, maar dat mislukte. Vanaf het midden van de jaren vijftig werd in heel andere bewoordingen over de eigen doelstelling gesproken. Men sprak niet meer van 'katholieke wereldebekering' maar van 'christenheid', 'openheid' en 'samenwerking'. In de jaren zestig verwaterden zelfs de verwijzingen naar het katholicisme en richtte men zich op alle jonge vrouwen, of ze nu katholiek waren of niet. Tekenend daarvoor was dat de missieschool Internationaal Vormingscentrum ging heten.

In het moederhuis De Tiltenberg werkten de naoorlogse vernieuwingen door op de gemeenschap, de werkzaamheden en de spiritualiteit. Het Amerikaanse Grailville groeide ook uit tot een invloedrijk centrum van vernieuwing. Maar De Tiltenberg bleef het internationale centrum: daar zetelde het bestuur en woonde een grote gemeenschap van Graalvrouwen. Men organiseerde (internationale) Graalbijeenkomsten, ontving gasten en gaf cursussen. De centrale plaats was de kapel, waar steeds meer ruimte kwam voor liturgische vernieuwingen en oecumenische contacten. De Graal telde ook toen veel intellectuele vrouwen die nieuwe

literatuur – bijvoorbeeld over de Nouvelle Théologie uit Frankrijk - gretig tot zich namen.

Alle genoemde veranderingen waren gekoppeld aan de nieuwe spirituele wegen die de Graal eind jaren vijftig insloeg. Kwam het omdat het aantal leden dat een dedicatie had gedaan, dus echt tot de Graalkern behoorde, terugliep? Gaven nieuwe theologische inzichten de doorslag? Of gaf het werk met jonge vrouwen nieuwe impulsen? Feit was dat de Graal relatief vroeg een proces van spirituele herbronning begon. In een zogeheten Theologencommissie bogen vier geestelijken (onder wie mgr. Willebrands) en enkele Graalvrouwen zich over de vraag hoe men meer 'bij de tijd' kon komen. Wat had de stichter bedoeld, wat verbond de leden, en welke plaats had de vrouw in Gods verlossingsplan? De oude radicale spiritualiteit van lijden en strijden vond men niet meer passend (al dachten oudere leden daar soms anders over omdat zij juist daaraan gehecht waren).

INTERNATIONALISERING

In 1965 werd het werk van de Theologencommissie op De Tiltenberg door tachtig vrouwen, tussen de 22 en de 65 jaar uit alle landen intensief besproken. Velen van hen ontmoetten elkaar hier voor het eerst. Men beschouwde zichzelf nu als een echte mondiale beweging, Engels was inmiddels de voertaal en men koos voor nieuwe *guidelines*. Het

driekoppige bestuur dat in 1961 Donders was opgevolgd zetelde in Parijs en het werd in 1965 uitgebreid tot vijf vrouwen. De Nederlandse vrouwen vormden niet langer de spil van de beweging. Om alle leden betrokken te houden werd de Graalcultuur steeds meer een praat- en overlegcultuur. Keer op keer vergaderde men om alles met elkaar door te nemen, bevreesd om iemand uit te sluiten, maar al dat praten had soms onbedoeld een vervreemdend neveneffect. Andere Graalleden ervoeren juist een sterkere gemeenschapsband omdat de oude vanzelfsprekendheden waren weggevallen en er meer uit henzelf moest komen. Hoe de ervaringen binnen de beweging ook waren, tot een verdere groei leidden ze niet. De toeloop stagneerde en verschillende – ook enkele toonaangevende - leden verlieten het gezelschap. De tijd van de religieuze vrouwenbewegingen leek voorbij.

MODERNE VROUW EN LEEK

In deze periode verscherpte zich binnen de Graal de bewustwording van wat het betekende om leek én vrouw te zijn. In de eerste helft van de jaren zestig mengden Graalvrouwen zich in debatten over de positie van de vrouw in de kerk, zowel internationaal als in Nederland. Het was zeker geen toeval dat de eerste vrouwelijke theologen stamden uit Van Ginnekens vrouwengezelschappen: Lydia Simons van de Vrouwen van Bethanië en Willemien Folmer

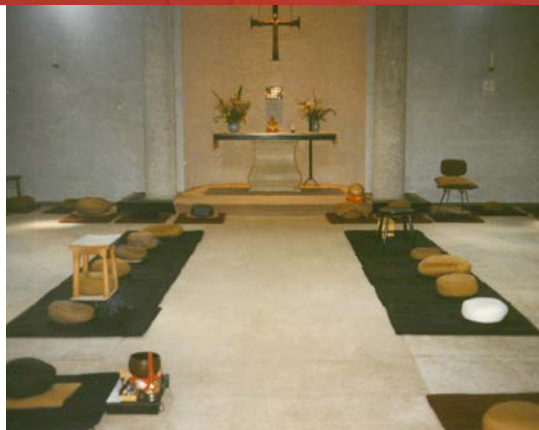
van de Graal.

In 1969 vond op De Tiltenberg een internationaal seminar plaats over vrouw en kerk – de eerste in zijn soort – met tal van experts van heinde en verre, onder wie ook Tine Halkes. Dit was het begin van de feministische theologie in Nederland. Binnen de Graal was daarvoor blijvende belangstelling, die zich in de praktijk onder meer uitte door vieringen met een vrouwenliturgie die vanaf de jaren zeventig werden georganiseerd.

Daarnaast kwam er aandacht voor oosterse godsdiensten, vooral zenboeddhisme. Initiator daarvan was het Belgische Graallid Mimi Maréchal. Zo groeide De Tiltenberg uit tot een van de Nederlandse zencentra. Tevens ontstond, mede onder invloed van het Amerikaanse Grailville, steeds meer aandacht voor ecologie en natuurbehoud. Op De Tiltenberg werden hierin cursussen gegeven en ontstond een ecologische gemeenschap. Ook die trok een nieuw publiek.

TRANSFORMATIEPROCES

Al met al revitaliseerde de Graal door zichzelf steeds opnieuw uit te vinden. De aanvankelijk zo duidelijke positionering binnen de katholieke kerk werd losgelaten en daardoor ontstond er ruimte voor nieuwe oriëntaties en met name voor een opener religiositeit. Hun eigenzinnige – en onderscheidende! - karakter werd gaandeweg iets van het verleden. Zo

Zenboeddhisme in de kapel van de Tiltenberg

transformeerden radicale katholieke vrouwen, die overtuigd waren van het eigen gelijk, hun gemeenschap tot een pluriforme mondiale beweging.

Marjet Derks,
Van Hollandse wereldbeking tot mondiale verbondenheid
Het verhaal van de Graal in Nederland, 1921 – heden
Uitgeverij Verloren, Hilversum 2017

De foto's van deze bijdrage zijn afkomstig uit dit boek van Marjet Derks over de Graal.